
Kvalitativno raziskovanje – Nove težnje v razvoju in uporabi kvalitativnih metod

Mednarodno posvetovanje - Bled, 5.–8. november 2000

Mednarodno posvetovanje o kvalitativnem raziskovanju sta skupaj pripravila *Inštitut za slovensko narodopisje Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti* (dr. Jurij Fikfak) in *Inštitut za družbene vede Fakultete za družbene vede Univerze v Ljubljani* (dr. Frane Adam). V utemeljitvi potrebe po posvetovanju sta zapisala, da je med različnimi raziskovalnimi metodami na področju raziskovanja družbenih in humanističnih ved, posebej tistih, ki imajo opraviti z govorico in s podobo sveta Drugega – subjekta/objekta raziskave, njegovih verbalnih ali vizualnih sporočil, kvalitativna metodologija gotovo eden najpomembnejših dosežkov zadnjih 20-ih let. Organizatorja sta si zamislila znanstveno srečanje kot prostor, v katerem naj tako slovenski kot tuji strokovnjaki iz različnih disciplin, predvsem s področja raziskovanja kulture in družbe (etnologije in kulturne antropologije, sociologije in socialnega dela) predstavijo svoja znanja in dosežke, da bi na tej osnovi dobili ustrezno izhodišče za medsebojno sodelovanje ter spodbude za nadaljnji razvoj kvalitativnih raziskav.

Glede na udeležence je bilo posvetovanje organizirano v naslednje tematske bloke:

Epistemološka vprašanja kvalitativnega raziskovanja in razmerje med informatorjem in raziskovalcem; vprašanja narativnega intervjuja in biografskih metod; metoda objektivne hermenevtike na primeru koroškega plebiscita; posamezne aplikacije kvalitativnega raziskovanja in računalniško podprta kvalitativna analiza z različnimi programi. Za nekatere udeležence pa smo 8. novembra v prostorih in s strojno opremo računalniškega podjetja Marand, d.o.o. organizirali seminar o računalniško podprti kvalitativni analizi besedil s programom ATLAS.ti, ki ga je predstavila **Susanne Friese**.

Posvetovanje je s prispevkom *Kvalitativno raziskovanje v dobi post-pozitivistične (post-normalne) znanosti*, pravzaprav s seznamom epistemoloških vprašanj odprl **Frane Adam**. Avtor izhaja iz domneve, da se je v znanosti zgodila tranzicija iz pozitivistične paradigme metodološkega ekskluzivizma in monizma v post-pozitivistično paradigmo, v kateri so postali pomembni »kontekst aplikacije«, triangulacija kot ena od metodoloških rešitev in mehke spremenljivke, npr. kulturni ali socialni kapital. Pri tem je postalo razvidno, da družbene znanosti ne zmorejo generirati rešitev v obliki receptov, ampak da lahko ponudijo le hipotetične rešitve v obliki scenarijev mnogoterih možnosti ipd. Pri tem opozarja, da post-pozitivizem ne pomeni preprosto odprave znanstvenih pravil, t. j. anti-pozitivizma in da je med kvalitativnimi in kvantitativnimi prijemi potrebna sprava. Kanadski sociolog in kulturni antropolog **Will C. van den Hoonaard** je svoj prispevek uokviril z zgodbico o kvalitativnem raziskovanju kot Pepelki kvantitativnemu raziskovanju. V nasprotju s Pepelko pa kvalitativno raziskovanje ne objokuje ali obžaluje svoje usode. Epistemološki okvir kvalitativnemu raziskovanju je začrtan s samim induktivnim prijemom. **Jurij Fikfak** je v prispevku *Od etnografije do autoetnografije* pokazal na raziskovalno dilemo, ko domačini - subjekti raziskave porečejo raziskovalcu »Vi veste več o nas kot mi sami« in s tem priznajo veljavnost drugačnega diskurza, različnega od njihovega vsakdanjega praktičnega diskurza in navadnega razumevanja reči. Seveda se mora raziskovalec v iskanju in produkciji resnice zavedati moči in možnosti zlorabe te »več- ali vsevednosti«. **Tatiana Bajuk Senčar** je razmišljala o vlogi terenskega dela v kulturni antropologiji v času globalizacije, za katero smo domnevali, da naj bi kulture poenotila. Z novimi pojavi, posebej s transnacionalnimi kulturnimi formacijami, ki naj bi kazali na manjšanje kulturnih razlik, se je kulturni antropologiji odprlo novo polje raziskav; konkretno terensko delo zato avtorju omogoča, da na novo definira koncepte kulture, ekonomije in znanosti pri vprašanjih, ki so zunaj tradicionalnih okvirov antropološke znanosti.

V drugem tematskem bloku *Od intervjuja do biografske analize* je poljska sociologinja **Kaja Kazmierska** sistematično opisala zahteve, možnosti in deloma tudi meje narativnega intervjuja, ki sta ga razvila Fritz Schuetze in Gerhard Riemann za analizo življenjskih zgodb in pri katerem je raziskovalec predvsem poslušalec ne pa spraševalec. Tehnika narativnega intervjuja sloni na (za marsikoga v blejskem avditoriju sporni) zamisli, da obstaja podobnost (homologija) med strukturo življenjskih izkušenj in strukturo avtobiografske pripovedi. Strukturna analiza transkribiranega besedila omogoča raziskovalcu, da označi osnovne strukture poteka izkušnje v dani življenjski zgodbi. Glavni očitek tehniki narativnega intervjuja je bil, da je posebej zaradi učinka samopredstavitve v veliki meri prav tako konstruiran kot druge pripovedi.

Graški etnologinji **Gerlinde Malli** in **Elisabeth Katschnig Fasch** sta v prispevku *Reči, ki delajo življenje težko. Nasproti Bourdieujevi metodi razumevanja* opisali mednarodni projekt, v katerem s pomočjo Bourdieujeve metode simpatetičnega ali »vživetega« razumevanja raziskujejo trpljenje in nemoč posameznika. V diskusiji so poslušalci izpostavili enega od osnovnih metodičnih problemov raziskovanja: Kaj naj dela opazovalec? Ali je raziskovalec in poskuša razumeti, kako ljudje razumejo in sprejemajo resničnost; ali je socialni delavec, ki odloča o tem, kdo dobi in kdo ne dobi socialne podpore ali komu je odvzeta skrbniška pravica itd.? **Breda Čebulj Sajko** je na primeru avstralskih Slovencev raziskala pomen avtobiografske metode za etnološke raziskave, pri čemer so avtobiografije neogibno povezane s samim posameznikom in njegovim pogledom na svet in zgodovinsko resnico. **Marija Stanonik** je v prispevku *Biografija - resničnost ali mit?* prikazala in razčlenila temeljne značilnosti slovenskih biografskih in avtobiografskih del.

Eno osnovnih vprašanj kvalitativne analize je, ali ima naš »objekt/subjekt« raziskave svojo teoretsko argumentacijo ali pa smo raziskovalci tisti arbitri, ki nam je dovoljeno, da mu pripišemo, kaj (naj) pravzaprav misli. Ta vprašanja na svoj način rešuje t. i. Glaser-Strausova »grounded theory« ali utemeljena teorija (več o njej gl. prispevek Vanje Huzjan Gabrijelčič v tem zborniku *Traditiones*). Pri tem izhaja iz dejstva, da je vsakemu dokumentu, vsaki pripovedi lastna določena teoretska zasnova, in seveda tako tudi problematizira tiste nastavke, ki govore o prevladi ali o potrebi teorije nad prakso. Tehnika te teorije je, da razume besedilo ali dokument kot celoto in da v njem samem poskuša najti lastno teoretsko argumentacijo. Drugače gleda na ta vprašanja nemški sociolog **Ulrich Oevermann**, ki dokumente analizira v zaporedju sekvenc v okviru lastnega pojmovnega aparata in analize, t. j. znotraj objektivne hermenevtike. Pri tem izpostavlja vprašanje vpliva konteksta na naše razumevanje določenega dokumenta ali primera. T. i. rekonstrukcija primera (*Fallrekonstruktion*) se mora najprej in predvsem nanašati na dejstva, ki so vsebovana v samem primeru, v samem dokumentu. Pri analizi intervjujev pa velja posebno mesto, posebna analiza vsaki izjavi, saj s tem, ko se pojavi, odpre nešteto možnosti argumentacij in poti analize. Na željo organizatorja je analiziral avstrijsko/nemško in jugoslovansko/avstrijsko propagandno gradivo ob koroškem plebiscitu leta 1920. Kar nam je na okrogli mizi 19. 12. 2000 v Muzeju novejšje zgodovine v Ljubljani o značaju plebiscita povedal akademik Janko Pleterski, namreč dejstvo, da se na plebiscitu ni odločalo na narodni ampak predvsem na državni osnovi, nam je na primeru razglednice, na kateri sta mojstrsko upodobljena avstrijski/nemški kmet in jugoslovanski/srbski vojak, s svojo metodo predstavil Oevermann. Nadčloveško velik kmet, ki žuga srbskemu vojaku, ki poskuša prežagati nedeljivi koroški grb, nam hkrati kaže civiliziranega Avstrijca, ki brani svojo zemljo, in barbar-

skega Srba, ki se hoče polastiti tuje lastnine. V tem diskurzu slovenskega naroda na Koroškem preprosto ni. Naj pristavim, da je avstrijska propaganda v tem in podobnih primerih uspešno premaknila težišče plebiscitne polemike in odločitve, pri čemer je za domače potrebe občasno uprizorila navidezni multikulturalizem, v katerem je naenkrat postalo pomembno slovensko ali »vindišarsko« koroško narečje, knjižni jezik pa je pomenil sovražno Ljubljano in delitev »nedeljive« Koroške, za tuje potrebe pa je pokazala na nepravilnost srbske zahteve po Koroškem ozemlju.

V tematskem bloku *Študij primerov in uporaba* so nekateri raziskovalci predstavili konkretne primere uporabe in dileme raziskovanja. **Blaž Mesec** je med prvimi na Slovenskem uvedel kvalitativno raziskovanje na osnovi Glaser-Strausove utemeljene teorije, pri čemer je bil posebej pozoren na dejstvo, da mora biti pot od empiričnih enot do teoretičnih stališč razvidna in preverljiva. Pri tem je predstavil nekatere konkretne izkušnje, predvsem svoje delo socialnega delavca na poletnem taboru v Rakitni, pri Rdečem križu, intervjujev z ljudmi na robu preživetja in intervjujev v psihiatrični kliniki. Najbolj pomemben pa je bil zanj študij socialnega dela z družino, z ženami, žrtvami zlorabe v zakonu. **Naško Križnar** je spregovoril o produkciji in branju vizualne informacije. Pravi, da so nam vidni vtisi na terenu že dani. Tehnologija zapisa vizualne informacije pa nam omogoča, da ohranimo vidno informacijo, nastalo v naravnem okolju za daljše obdobje, ko si jo lahko kadarkoli ponovimo. Pri tem zapis vizualne informacije ni objektivna podoba, neodvisna od zapisovalca, zato je mogoče lažje govoriti o opisnosti kot objektivnosti vidne informacije. **Darka Podmenik** je skupaj s **Petro Oselli** predstavila potek raziskave Regionalni park Reka Dragonja, katere namen je pritegnitev lokalne skupnosti pri ustanovitvi regionalnega parka ob reki Dragonji v slovenski Istri.

V tematskem bloku *Računalniško podprta kvalitativna analiza* so raziskovalci spregovorili o nekaterih računalniških programih, a tudi o dilemah, ki spremljajo računalniško obdelavo. Nemška sociologinja in psihologinja **Susanne Friese** je osvetlila pogoste dileme o tem, kaj pravzaprav lahko naredimo z računalniškimi programi, s katerimi si pomagamo pri kvalitativni analizi besedil, slik idr. Vse poslušalce, ki so mislili, da bo računalnik kar sam produciral analize, je prizemljila z mnenjem, da so programi le orodje, ki nekatere postopke olajša, a vendar ne vseh, nekatere sploh omogoča, od uporabnikov pa na splošno zahteva, da se glede na tip podatkov odločajo za primerno programsko opremo. Med seboj je primerjala programe kot so ATLAS.ti, Nudist, Nvivo, Ethnograph, WinMax idr. **Vanja Huzjan Gabrijelčič** je spregovorila o analizi konkretnega intervjuja s programom ATLAS.ti. Pri analizi intervjuja je najprej segmentirala besedilo; nato je znotraj teh segmentov ustrezne dele besedila kodirala in zapisovala opombe in komentarje h

kodam; s pomočjo osnega kodiranja je poskušala dobiti osnovne kategorije besedila in komentarje k njim. **Maša Guštin** je najprej predstavila video o Josefu Zelgerju in njegovem programu GABEK, nato pa je **Josef Zelger** spregovoril o organizaciji in prezentaciji vsakdanjega znanja s tem programom. Gre za holistični koncept prezentacije kompleksnih družbenih situacij. Zelger je s svojim konceptom, s katerim rešuje nekatere konfliktna situacije v trajnih ali začasnih skupnostih, uspešno prodrl tudi v nekatera večja podjetja, na primer v Mercedes Benz. Pri GABEK-u ne gre le za program za izdelavo miselnih vzorcev, ampak tudi za merjenje intenzitete in veljavnosti posameznih relacij med entitetami. V zadnjem prispevku se je **Lea Šugman Bohinc** znotraj širokega polja konverzijske analize omejila na vprašanje konverzijske učinkovitosti v različnih psihosocialnih in učnih kontekstih.

Posvetovanje smo sklenili z okroglo mizo o nekaterih perečih vprašanjih kvalitativnega raziskovanja.

Podatki o posvetovanju so na spletni strani: www.zrc-sazu.si/isn/bled2000.htm, za uporabnike programa ATLAS.ti pa sta na voljo tako spletna stran www.atlasti.de z demo programom kot poštni seznam atlas.ti@zrc-sazu.si.

Jurij Fikfak

Primer jugoslovanskega/slovenskega propagandnega gradiva. Iz arhiva Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani.